

Nüşabə Əbdülrəhimova
Azərbaycan Dillər Universiteti

DİSKURSİV BACARIQLARIN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİNDƏ MÜASİR İKT ƏSASLI METODİK SİSTEMDƏN İSTİFADƏ

Açar sözlər: *diskursiv bacarıqlar, metodik sistem, didaktik prinsiplər, metodik prinsiplər*

Key words: *discursive skills, methodical system, didactic principles, methodological principles*

Ключевые слова: *дискурсивные умения, методическая система, дидактические принципы, методологические принципы*

Bütün dil bacarıqlarının müvəffəqiyyətli inkişaf etdirilməsi və nizamlı şəkildə təkmilləşdirilməsi üçün konkret metodik sistemin hazırlanması vacib şərtlərdən biri sayılır. Eyni zamanda, diskursiv bacarıqların inkişafı üçün əsaslı metodik sistemin təqdim olunması bu prosesi sürətləndirərək müsbət nəticələrin tez bir zamanda əldə olunmasına xidmət edir. Bu zaman ilk öncə "metodik sistem" anlayışının nə olduğunu müəyyənləşdirmək gərəkdir. Belə ki, metodik sistem dedikdə qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün əlaqəli komponentləri olan tədris sistemi başa düşülür. Bu sistemin xarici dillərin tədrisində olan roluna gəldikdə isə bir çox müəlliflərin maraqlı yanaşmalarına rast gələ bilərik. Məsələn, İ.S. Dronov öz araşdırmasında L.V.Zankovun fikirlərini işıqlandıraraq didaktik prinsiplərin prioritet xarakterini diqqətimizə çatdırır. Müəllif həmçinin, metodik sistemdə olan komponentlərin şəxsiyyətyönlümlü xarakterindən də söz açır [2, s.37].

Pedaqoji sahədə metodik sistem əsasən beş etap və ya blok (İlkin şərtlər, Məqsədin müəyyən olunması, Nəzəri əsaslar, Funksional əsaslar, Metodik sistemin sonu və qiymətləndirmə) ilə səciyyələnir. Müasir İKT vasitəsi ilə diskursiv bacarıqların inkişaf etdirilməsini ətraflı şəkildə tədqiq etmiş İ.A.Yevstiqneyeva isə müəyyən struktur komponentlər təklif edərək dörd əməliyyat blokunu (məqsədyönlümlü, nəzəri, texniki və qiymətləndirici (nəticəyönlümlü) diqqətimizə çatdırır [3, s.110-120]. Müəllifə görə metodik sistemin ilkin şərtlərini və məqsədlərini səciyyələndirən birinci etap sosial və akademik tələblərin, prioritetlərin müəyyən olunmasına xidmət edir. Nəzəri əsasları əks etdirən ikinci etapa gəldikdə isə, bu zaman səriştəlilik, şəxsiyyətyönlülük (learner-centered), kommunikativ-koqnitivlik və sistemlik kimi yanaşmalar göstərilir. Bununla yanaşı, İ.A.Yevstiqneyevanın təhlilində bir çox didaktik (uyğunlaşma, əlçatanlıq, əks əlaqə, şüurluluq, fəallıq, interaktivlik, informasiyalaşdırma) və metodik prinsiplər (kommunikativlik, tədrisin situativ-tematik təşkili) yer almışdır. Texnoloji blok isə daha geniş tərkiblə təsvir olunaraq metodik şərtlər (formalaşmış kommunikativ və İKT səriştələri, İKT-nin didaktik və metodik funksiyalarının nəzərə alınması, əməkdaşlıq, tədris etaplarının işlənməsi), məzmun (tədris proqramı), İKT əsaslı vasitələr (elektron poçt, vebforum, podkast və s.), metodlar (kommunikativ, interaktiv, kreativ, informasiyal-

reseptiv, proyekt əsaslı, nəzarət xarakterli), tədrisin etapları (hazırlıq, prosesual, yekun) və təşkil formaları (individual və qrup) ilə diqqətimizə çatdırılır. Nəticənin əldə olunması üçün ən sonda qiymətləndirmənin kriteriya və göstəriciləri müəyyənləşdirilməlidir.

Yuxarıda qeyd etdiklərimizə əsasən diskursiv bacarıqların təkmilləşdirilməsi üçün aşağıdakı metodik sistemi təqdim etmək istərdik:

İlkin şərtlərdən son texnologiyalar vasitəsilə diskursiv bacarıq və vərdişləri inkişaf etdirmək üçün tələbələrin baza bilikləri (İKT və linqvistik baxımdan), öncədən müəyyən dərəcədə formalaşmış kommunikativ səriştləri, ingilis dili fənni üzrə proqramda verilən tələblər, sosial sifarişə uyğun olan dil səviyyəsi (aşağı kurslarda əsasən B1, yuxarı kurslarda B2 və C1), İKT-dən kommunikativ səriştənin təkmilləşdirilməsi üçün istifadə olunması zamanı meydana çıxan ziddiyyətlər və s. faktorları əhatə edir.

Məqsədin müəyyən olunması metodik sistemin ikinci bölməsi olub tələbələrdə diskursiv bacarıqların ən son İKT vasitələri ilə inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutur. Nəzərə alsaq ki, məqsədimiz “formalaşdırmaq” deyil, məhz “inkişaf etdirməkdir”, deməli söhbət ikinci və ya üçüncü kurs tələbələrinin kommunikativ səriştlərindən gedir. Daha dəqiq desək, birinci kursda formalaşmış olan diskursiv bacarıq və vərdişlər növbəti mərhələlərdə təkmilləşdirilməlidir.

Nəzəri etap metodik sistemin müəyyən yanaşma və prinsiplərini əks etdirən kompleks bir məzmun daşıyır. Diskursiv bacarıq və vərdişlərin inkişaf etdirilməsi zamanı İKT vasitələrindən istifadə edərkən nəzəri əsaslara bağlanan yanaşma və prinsiplərdən istifadə olunmalıdır. Yanaşmalar bir növ strateji baxımdan düzgün seçilmiş vasitə və metodlardır [4, s.15]. Bu yanaşmalara kompetentlik, layihə (proyekt), şəxsiyyətyönümlülük, koqnitivlik, koqnitiv-kommunikativlik, sistemlilik yanaşmaları aid edilə bilər. Diskursiv bacarıqların müasir İKT vasitələri ilə inkişaf etdirilməsi zamanı hər bir metodik yanaşma özünəməxsus önəm daşıyır.

Metodik sistemin nəzəri etapu öz geniş xarakteri ilə yadda qalaraq yanaşmalarla yanaşı, həm də konkret prinsiplərə söykənir. Bu prinsiplər **ümumi didaktik** və **metodik** olaraq iki qrupa ayrılır. Müxtəlif alimlərin (İ.L.Bim, S.F.Şatilov, M.V.Lyaxoviskoy və s.) yanaşma prizmalarından asılı olaraq bu prinsiplər zaman-zaman fərqli göstərilmişdir.

Didaktik prinsiplərə əsasən şüurluluq, ölçətanlıq və əlverişlilik, fəallıq, qarşılıqlı əlaqə, sərbəstlik (avtonomluq), yenilikçilik və s. prinsiplər aiddir [2, s. 40-41].

İ.S.Dronovdan fərqli olaraq İ.A.Yevstiqneyeva uyğunluq, informasiyalaşma, interaktivlik prinsiplərini də qeyd etmişdir [3, s.110-120]. İKT-in köməyi ilə diskursiv bacarıqların təkmilləşdirilməsi üçün didaktik prinsiplərə riayət olunması olduqca vacibdir. Didaktik prinsiplərin bəzilərini nəzərdən keçirə bilərik.

– Şüurluluq prinsipi intellektual potensialın zənginləşdirilməsi məqsədi ilə təqdim olunan materialın şəxsən qiymətləndirilməsinə əsaslanır. Bu zaman nəzəri baxışlardan şəxsi mülahizələrə keçid baş verir və şəxsi maraq, motivasiya kimi faktorların təsiri özünü göstərir.

– Ölçətanlıq və əlverişlilik prinsipi tələbələrdə artıq formalaşmış bacarıq və vərdişlərinin əsasında həyata keçir. Bu prinsipə əsasən, tapşırıq və çalışmalar sistemi lazımı səviyyədə olub nə çox asan, nə də həddən artıq mürəkkəb xarakter daşımalıdır.

– Fəallıq prinsipi adından görüldüyü kimi hər bir tələbənin tədris prosesində fəallığını nəzərdə tutur. Bu zaman onların özünəməxsus xüsusiyyətlərinə, fiziki və intellektual durumlarına və s. uyğun metodlar seçilməlidir.

– Qarşılıqlı əlaqə prinsipi tələbələrin bir birinə köməyi, güclü tələbələrin zəif tələbələrə müsbət təsiri və s. məsələləri nəzərdə tutur.

– Sərbəstlik (avtonomluq) prinsipi tələbələrin müəllimdən asılılığını aradan qaldırır. Beləliklə, tələbələr individual olaraq məqsəd və hədəflərinə görə özlərində müəyyən etdikləri çatışmamazlıqlara əsasən işlərini qura bilirlər.

Metodik prinsiplərə gəldikdə isə aproksimasiya, bilinqval tədris, diferensial yanaşma, kontekstəsaslı tədris, şəxsi istiqamət, mərhələlilik prinsiplərini göstərmək olar [2, s.42-43].

Yevsteyneveva İ. A. bu kateqoriyaya yalnız iki prinsipi daxil etmişdir: kommunikativlik və tematik təşkilətmə. İKT vasitələri ilə diskurs yönümlü dörd bacarığın inkişaf etdirilməsi zamanı hər bir metodik prinsip özünəməxsus rol oynayır. Bəzi metodik prinsipləri nəzərdən keçirək:

– Aproksimasiya prinsipinə əsasən kommunikativ prosesə mane olmayan səhvlər keçiləndir. İstər yazılı, istərsə də şifahi nitq bacarıq və vərdislərinin təkmilləşdirilməsi zamanı tələbələrin ünsiyyətində “yol verilə bilən” səhvlər mümkündür, lakin konkret olaraq onlara hansılar aiddir qeyd etmək çətindir [1, s.63].

– Bilinqval tədris xarici dilin tədrisində ikidilli mühitin (əsasən ana dili və öyrənilən dil) prinsiplərini daşıyır. İKT vasitələrinin tətbiq olunması ilə diskursiv bacarıqlar dörd istiqamətdə inkişaf etdirilməsi zamanı tələbələrin daha mükəmməl yiyələndikləri dilin istifadə olunması müsbət nəticələr verə bilər. Bu xüsusilə, anlaşılmaz olan məqamların izah olunması üçün əlverişlidir.

– Diferensial yanaşma diskurs yönümlü dörd bacarığın (eşidib anlama, danışma, yazı və oxu) hər birinə ayrı-ayrılıqda yanaşaraq konkret yolların və metodların seçilməsinə əsaslanır.

– Kommunikativlik prinsipi isə dəfələrlə bütün tədqiqatçılar tərəfindən vurğulanan və hamımıza məlum olan real xarici dil mühitinin yaradılmasına əsaslanır. Bu haqda bir çox araşdırmalar olduğundan demək olar ki, kommunikativliklə bağlı hər bir məsələ işıqlandırılmışdır.

– Situativ-tematik təşkilatçılıq seçilmiş dil materialının həyatı mövzularda olmasını nəzərdə tutan və müxtəlif real situasiyalar ilə uyğunlaşan prinsipdir. Dilin mənimsənilməsi prosesi ünsiyyətin real şərtlərinə mümkün qədər yaxın olarsa, təlim üçün müəyyən bir tələbə kontingenti üçün tipik və həyatı əhəmiyyət kəsb edən situasiyalar və ünsiyyət mövzuları seçilsə, nitq bacarıq və bacarıqlarının formalaşması daha sürətli gedər. Bunun üçün İKT vasitəsi ilə təqdim olunan autentik materialların rolu müstəsnaadır.

Funksional mərhələ (blok). Bu mərhələ tədris metodlarını (analitik, kommunikativ, proyekt və s.), dərsin təşkili formalarını (individual və cütlərlə), təşkilati-pedoqoji şərtləri, təşkilati-pedoqoji etapları (alqoritm) və İKT əsaslı tədris vasitəsini müəyyənləşdirir.

Didaktik anlamda tədris metodu müəllim və tələbə münasibətini əks etdirən metodik modelə və konkret situasiyaya uyğun olan yollara əsaslanır. Beləliklə hər iki

diskurs (yazılı və şifahi) özünəməxsus metodlar tələb edir. Zənnimizcə, akademik yazılı diskursun inkişafı üçün göstərilən bəzi metodlar şifahi diskurs üçün də önəmlidir:

Analitik metod elmi mətnin (yazılı diskurs) təqdim olunması zamanı komponentlərin təhlil olunması, əsas elementlərin müəyyənləşdirilməsi, tanış sözlərin müəyyən olunması, uyğun lüğətin və tərzin seçilməsi və s. aiddir. Xüsusilə, elektron məktublərin formal və qeyri-formal tərzdə yazılması zamanı konkret söz və cümlələr tələb olunur.

Kommunikativ metod isə kommunikativ səriştənin mənimsənilməsinə və reallaşmasına əsaslanır. İKT vasitəsilə Bloq, Wiki texnologiya, Veb forum, WhatsApp və s. yazışmalarda, Podkastların tətbiq olunmasında kommunikativ prizma əsas meyardır.

Layihə / Proyekt metodu eyniadlı yanaşmada olduğu kimi individual maraq və istiqamət ilə müxtəlif araşdırmaların aparılmasına yönəlmişdir. Müasir dərslərdə bu metod geniş istifadə olunur və individual işlərin istər yazılı, istərsə də şifahi formada hazırlanması zamanı geniş imkanlar yaradır. Müasir informasiya kommunikasiya texnologiyaları vasitəsilə layihələrin hazırlanması tələbələrin kreativ təfəkkürünə əsaslanır.

Yoxlama (kontrol) metodu bilik, bacarıq və vərdişlərin yoxlanılmasına yönəlmişdir. Bu metod hər bir tələbənin diskursiv anlamda bilik, bacarıq və vərdişlərinin nə səviyyədə olduğunu ortaya çıxarmağa xidmət edir. Müxtəlif multimediyə vasitələrinin köməyi ilə buna nail olmaq mümkündür.

Əslində, yuxarıda göstərdiyimiz metodların təsnifatı nisbi xarakter daşıyır və müxtəlif mənbələrdə sayı və xarakteri ilə fərqlənə bilər. Belə ki, İ.A.Yevstiqne-yevanın metodik sistemində qeyd olunanlarla yanaşı, həm də informasiyalı reseptiv, informasiyalı produktiv, kreativ, interaktiv metodlar da göstərilmişdir.

Təşkilati pedaqoji şərtlərə gəldikdə bəzi vacib məqamlar yada düşür: onlayn ünsiyyətdə fəal olan tələbələrin diskurs yönümlü motivasiyaları, İKT və kommunikativ-lingvistik səriştələrinin uzlaşması, tələbələrin dil səviyyələri, auditor və qeyri-auditor iş prinsipləri.

Metodik sistemin **sonu** və ya **qiymətləndirmə** mərhələsi yazılı və şifahi ünsiyyət üzrə diskursiv bacarıqların yoxlanılması və hər bir tələbənin qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur. Məsələn, kompyuter vasitəsilə qiymətləndirmə (CBA-Computer based assesment) ilə yazılı və bəzən də şifahi nitq bacarıqları yoxlanıla bilər. Bu etap kriteriyalar və onlara uyğun göstəricilərdən ibarətdir. Dünya təcrübəsində bununla bağlı maraqlı təcrübələr də mövcuddur. Məsələn, İspaniyada (Universidad Nacional de Educación a Distancia) yaradılmış *E-gramm* proqramını göstərmək istərdik. Bu proqram vasitəsilə yazılı diskurs nümunəsi ətraflı yoxlanılır və səhvlər ortaya çıxarılır. Nəticədə, tələbələr əyani şəkildə öz səhvlərini görür və diqqət etməli olduqları məqamları öyrənirlər. Araşdırmalara görə həftə, müəllimlərin zaman baxımından çatdırıb qeyd etmədikləri məqamları E-gramm proqramı vasitəsilə üzə çıxarmaq mümkündür [5, s.47].

Beləliklə, qeyd etmək istərdik ki, diskursiv bacarıq və vərdişlərin yerinə yetirilməsi üçün didaktik və metodik prinsiplərə söykənən dəqiq bir metodik sistemin hazırlanması vacibdir. Metodik sistemdə göstərilən bütün parametrlər diskursiv bacarıqların effektiv şəkildə inkişaf etməsini nəzərdə tutur.

Ədəbiyyat:

1. Амирасланова И.А. К вопросу об учете методического принципа аппроксимации в обучении французскому языку в неязыковых вузах с азербайджаноязычным контингентом // «Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена, научный журнал, Санкт Петербург, 2007, N 7 (25), с. 63-65.
2. Дронов И.С. Методическая система обучения письменному академическому дискурсу студентов магистратуры посредством блога учебной группы // «Тамбовский государственный университет им. Г.П. Державина» 2020, № 184 с.35-44.
3. Евстигнеева, И. А. Методика развития дискурсивных умений студентов на основе современных информационных и коммуникационных технологий: английский язык, языковой вуз, Москва, 2013, 233 с.
4. Ляховицкий М.В. Методика преподавания иностранных языков. М.: Высш. шк., 1981. 159 с.
5. Christine Redecker, The Use of ICT for the Assesment of Key Competences, JRC Scientific and Policy Reports, European Comission, European Union, Spain, 2013.

Summary

METHODOICAL SYSTEM BASED ON MODERN ICT TOOLS FOR DISCURSIVE SKILLS' DEVELOPMENT

This paper addresses the issue of methodical system for students' discursive skills development via new modern information and communication technologies (ICT). Our analysis shows detailed suggestions about methodical system, defines the structure of the methodological process, describes the approaches based on modern ICT and develops a didactical basis for the improvement of discursive skills, which can be developed by the use of ICT. Thus, this research is an actual theme for further investigations of future methodological analyses.

Резюме

МЕТОДИЧЕСКАЯ СИСТЕМА НА ОСНОВЕ СОВРЕМЕННЫХ ИКТ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЕ ДИСКУРСИВНЫХ УМЕНИЙ

В данной статье рассматривается методическая система для формирования и совершенствования дискурсивных умений с использованием современных ИКТ в условиях современного образовательного процесса. А также отмечается информатизация образовательного процесса, его ориентация и индивидуализация, диверсификация методов и технологий обучения. Процесс формирование дискурсивных навыков требует дидактических подходов, и это можно достигнуть с помощью новейших технологических средств. Статья предназначена для педагогов и исследователей, занимающиеся вопросами современной методике формирование дискурсивных умений и навыков средствами современной техники.

Rayçi: prof. D.Ə.İsmayılova